

IRENA POLOCZEK
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
Warszawa
poloczek@twarda.pan.pl

Użytkownicy bibliotecznych dokumentów kartograficznych*

Zarys treści. Artykuł jest próbą scharakteryzowania użytkownika dokumentów kartograficznych udostępnianych w bibliotekach naukowych oraz rozpoznania jego potrzeb informacyjnych. Przedstawiono wyniki badania mającego na celu poznanie i przeanalizowanie relacji między potrzebami użytkowników a sposobem formułowania przez nich pytań.

Słowa kluczowe: dokumenty kartograficzne, wyszukiwanie dokumentów kartograficznych, użytkownik dokumentów kartograficznych

1. Wprowadzenie

Dokumenty kartograficzne¹ są współcześnie w powszechnym użyciu i dla wielu ludzi coraz częściej, a w licznych zawodach – codziennym. Ich bogactwo i różnorodność sprawiają jednak, że stanowią one trudną materię do opracowania w bibliotekach. Brak przez wiele lat normy lub instrukcji, która zostałaby uznana za obowiązującą wszystkie biblioteki polskie spowodował, że prawie każda biblioteka wypracowała i stosuje swój własny sposób opracowywania zbiorów. Obecnie stan ten zmienia się ze względu na wprowadzoną normę oraz instrukcje dotyczące katalogowania w formacie MARC 21.

Jednolite ustalenia dotyczące opracowania bibliograficznego są bardzo trudne do osiągnięcia. Jak bowiem wynika z analizy opisów bibliograficznych dokumentów kartograficznych opracowanych w bibliotekach innych krajów, również te opisy różnią się od siebie, tak zresztą jak

opisy bibliograficzne innych dokumentów, nawet takich jak książki i czasopisma. Wynika to m.in. z podejścia do roli opisu bibliograficznego. Niektórzy uważają, że opis bibliograficzny powinien być tak dokładny, by czytelnik na jego podstawie był w stanie wyobrazić sobie, jak dana mapa wygląda i ocenić przydatność tego dokumentu dla jego potrzeb, co jest obecnie w pewnym stopniu możliwe dzięki nowym technologiom, pozwalającym na obszerny i szczegółowy opis. Inni natomiast wychodzą z założenia, że nie warto wykonywać opisów szczegółowych, gdyż są one mało przejrzyste. Ponadto mapa jest tak złożonym dokumentem, że tylko po obejrzeniu użytkownik może zdecydować o jej przydatności. Stąd też w niektórych bibliotekach do opisu bibliograficznego załączony jest skan mapy, który z pewnością jest lepszym źródłem informacji od najpełniejszego opisu².

W literaturze niewiele miejsca poświęca się użytkownikowi dokumentów kartograficznych. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że zbyt wąskie jest grono bibliotekarzy pracujących w czytelnich kartograficznych, albo z braku szerszego zainteresowania tą problematyką. W momencie, kiedy trwają prace nad instrukcją do katalogowania dokumentów kartograficznych w systemach komputerowych, a co za tym pójdzie nadawania haseł przedmiotowych tego typu dokumentom, sprawą istotną jest zwrócenie uwagi na użytkownika tych dokumentów, na jego potrzeby, trudności i oczekiwania.

Na początku zatrzymajmy się krótko nad określeniem, kim jest użytkownik biblioteki i jakie ma potrzeby. Możemy powiedzieć, że jest to osoba, która korzysta z usług i zbiorów biblioteki. Jak możemy zauważyć, pojęcie „użytkownik” zawie-

* Artykuł jest przerobionym i rozszerzonym fragmentem pracy magisterskiej pt. *Opracowanie i wyszukiwanie dokumentów kartograficznych w bibliotekach*, wykonanej w 2006 r. w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem prof. dr hab. Jadwigi Woźniak-Kasperek.

¹ Do dokumentów kartograficznych w bibliotekarstwie są zaliczane i wyodrębniane jako osobne zbiory mapy i plany, atlasy, globusy, a także blokdiagramy, przekroje geologiczne, widoki z lotu ptaka oraz zdjęcia lotnicze i satelitarne.

² Zob. <http://www.collectbritain.co.uk/mapsearch/mapsearch.cfm>

ra w sobie pojęcie „czytelnik”, ale jednocześnie wskazuje dodatkowe możliwości, jakie oprócz tradycyjnych materiałów bibliotecznych (książek, czasopism) daje czytelnikowi współczesna biblioteka. To nie jest już tylko i wyłącznie obsługa czytelnika, ale wachlarz usług informacyjnych mogących zaspokoić jego potrzeby, a jednocześnie wymagający od użytkownika umiejętności ich wyszukiwania i wykorzystania. Dlatego użytkownika biblioteki możemy nazwać użytkownikiem informacji: „Użytkownik informacji to osoba (fizyczna lub prawna) korzystająca z usług systemu informacyjno-wyszukiwawczego, w tym z bibliotek i innych instytucji zajmujących się działalnością informacyjną” (J. Woźniak-Kaspepek 2005, s. 34).

We *Wprowadzeniu do bibliotekoznawstwa* Jerzy Ratajewski zwraca uwagę, że „bibliotekoznawstwo może rozpatrywać problem użytkowników bibliotek w różnych aspektach, np.: użytkownik jako twórca oraz odbiorca dokumentów i informacji zgromadzonych w bibliotece, jako członek grupy społecznej (rodzinnej, zawodowej, narodowej, religijnej itp.), jako indywidualium fizyczne i psychiczne, jako członek jakiejś instytucji oraz uczestnik jej życia i działalności, jako członek ‘niewidzialnego kolegium’ w nauce i technice, jako stały i nierozzerwalny element systemu ‘biblioteka’” (J. Ratajewski 2002, s. 29–30). Ponadto autor podkreśla, że ten sam użytkownik często występuje w różnych grupach lub kategoriach użytkowników i że jego potrzeby nie mają stałego charakteru, gdyż zbyt wiele czynników społecznych je warunkuje. Do ważniejszych zjawisk określających potrzeby użytkowników J. Ratajewski zalicza:

- stały oraz ciągle poszerzający się i coraz bardziej różnorodny przyrost wiedzy ludzkiej,
- ewolucję metod i form utrwalania wiedzy,
- rozwój systemów oświaty w świecie i ich demokratyzację,
- poszerzanie się i różnicowanie działalności praktycznej ludzi,
- nasilanie się indywidualnych oraz instytucjonalnych kontaktów międzyludzkich.

Potrzeby informacyjne użytkowników są zróżnicowane i zależą od wielu czynników, a właściwe ich rozeznanie ma ogromne znaczenie dla trafnego doboru informacji odpowiadających ich rzeczywistym potrzebom.

Po wcześniejszych rozważaniach teoretycznych nad potrzebami, warto teraz pokazać, jak w praktyce bibliotekarskiej można te potrzeby rozpoznawać. Pomocą mogą okazać się pytania

przytoczone przez J. Ratajewskiego (2002, s. 31):

- „Kto, kiedy i po co oraz jakich informacji i dokumentów potrzebuje?
- Skąd, kiedy i jakie informacje bądź dokumenty można uzyskać?
- W jaki sposób i w jakiej formie informacje są utrwalane, przechowywane i przenoszone?
- Jaki zakres tematyczny interesuje użytkownika?
- Jakich typów dokumentów użytkownik poszukuje?
- Jakie techniki udostępniania dokumentów i informacji preferuje?
- W jakim czasie chciałby otrzymać (otrzymać) dokumenty i informacje ze zbiorów?
- W jakiej ilości i formie chce otrzymać (otrzymać) dokumenty i informacje?”.

Aby rozpoznać potrzeby swoich użytkowników i uzyskać odpowiedzi na wyżej postawione pytania, bibliotekarz może odpowiedzieć analizując dokumenty biblioteczne takie jak: rewery, kweryndy, karty czytelników, poprzez bezpośredni kontakt z użytkownikiem, poprzez przeglądy statystyk bibliotecznych, zbieranie danych, analizę wykorzystania narzędzi wyszukiwawczych. Ponadto może skorzystać z różnych metod, na przykład badań ankietowych, wywiadów, rejestru zapytań.

Dla pełnego i satysfakcjonującego wykorzystania zasobów informacji ważne jest odpowiednie przygotowanie użytkownika. Powinien on opanować takie umiejętności, jak:

- posługiwanie się katalogami, kartotekami, bazami danych, technicznymi środkami informacji (komputerami, sprzętem reprograficznym),
- korzystanie z opracowań informacyjno-dokumentacyjnych (bibliografii, adnotacji, abstraktów),
- posiadanie wiadomości na temat zakresu i możliwości pełnionych usług w bibliotekach.

2. Użytkownik dokumentów kartograficznych

Mówiąc o użytkowniku dokumentów kartograficznych mamy z jednej strony na myśli osoby zawodowo związane z kartografią, a z drugiej szeroki przekrój społeczeństwa, gdyż mapa i atlas zajmują ważne miejsce w społeczeństwie. Najczęściej stosowane są w nawigacji (lądowej, morskiej i powietrznej), nauce, edukacji szkolnej, turystyce, rolnictwie, budownictwie (wytyczenie i analiza terenu), gospodarce narodowej oraz działaniach wojennych.

Z doświadczenia bibliotekarzy pracujących przy udostępnianiu dokumentów kartograficznych wynika, że osoby niezwiązane zawodowo z kartografią mają na ogół dość małą wiedzę na temat tych dokumentów. Nawet studenci geografii (nie dotyczy to oczywiście studentów specjalizacji kartograficznej) mają problemy z określeniem skali, w jakiej chcieliby otrzymać mapę i można usłyszeć prośbę o mapę danego terytorium „w takiej skali, żeby zmieściła się na kartce formatu A4”. Poza tym, jak to wynika z materiałów konferencji na temat społecznej i edukacyjnej roli kartografii w Polsce, edukacja kartograficzna w polskich szkołach pozostawia wiele do życzenia. Taka sytuacja jest spowodowana m.in. przez ograniczenie w czasach PRL-u dostępu do map topograficznych i wielkoskalowych map tematycznych. Dotyczyło to ogółu obywateli i szkolnictwa. Dopiero w 1990 roku została zlikwidowana cenzura i odtajniono mapy topograficzne (*Społeczna i edukacyjna rola...* 2005).

W ankiecie przeprowadzonej w 2003 r. w bibliotekach europejskich przez Ligue des Bibliothèques de Recherche Groupe des Cartothécaires de LIBER w pytaniu czwartym, dotyczącym kategorii osób poszukujących dokumentów kartograficznych, znajdujemy następujące kategorie do wyboru: scientific researcher (naukowiec), student (określ stopień zaawansowania w studiach czyli semestr), osoba ucząca się (określ rodzaj szkoły, uczelni), information scientist (pracownik informacji naukowej), educational researcher (pracownik dydaktyczno-naukowy), map „amateur” (hobbysta, miłośnik map), exhibition organizer (organizator wystaw), other (please specify) (inni <proszę określić>) (N. Milea 2005, s. 212).

Z wyników powyższej ankiety wynika, że największą grupę stanowią studenci (34,2%), a zaraz za nimi są naukowcy i inne grupy użytkowników, chociaż w poszczególnych bibliotekach przedstawiało się to różnie. Kategorie użytkowników zależą bowiem od tego, jaki profil ma biblioteka i czy wszyscy mają jednakowy dostęp do zbiorów.

Biblioteki wprowadzają swój własny podział użytkowników. Najczęściej dzielą ich na pracowników danej instytucji lub uczelni, studentów danej uczelni, jeżeli jest to biblioteka akademicka, hobbystów, osoby poszukujące informacji faktograficznych itp. Możemy dokonać podziału użytkowników pod kątem czynników obiektywnych i subiektywnych. Do czynników obiektywnych możemy zaliczyć rodzaj działalności uprawianej

przez użytkownika i dziedzinę wiedzy, którą reprezentuje. Wśród czynników subiektywnych możemy wymienić „poziom i rodzaj wykształcenia użytkownika, umiejętność korzystania z literatury fachowej i informacyjnej, znajomość języków obcych, preferowanie określonych form informacji oraz jego ambicje zawodowe” (J. Thierry 1980, s. 80).

Opis ciekawego eksperymentu, przeprowadzonego ponad 30 lat temu w Zakładzie Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Narodowej, znajdujemy w *Materiałach z Pierwszej Ogólnopolskiej Konferencji Bibliotekarzy Kartografów*. Ówczesny kierownik Zakładu, Bogusław Krassowski podaje: „Chcąc poznać dokładnie sposób myślenia i prowadzenia poszukiwań przez przeciętnego czytelnika (choć trudno mówić tu o przeciętnym, gdyż zgodnie ze statutem nasz zakład udostępnia swe zbiory w zasadzie tylko pracownikom naukowym, a już co najmniej osobom posiadającym wyższe wykształcenie), schowaliśmy wszystkie posiadane przez nas katalogi (a jest ich dość wiele, gdyż na przestrzeni 25 lat kilkakrotnie zmieniano sposoby katalogowania w naszym zakładzie), by przez indywidualne rozmowy z czytelnikami zorientować się w sposobie poszukiwania potrzebnych im materiałów kartograficznych. W ten sposób, w przeciągu 3 lat, przeprowadziliśmy rozmowy z około 1000 osób reprezentujących ponad 50 różnych zawodów. Wnioski były dość szokujące. Okazało się bowiem, że zaledwie 18% z naszych czytelników wiedziało, jakiej mapy poszukuje. Oznacza to, że zaledwie 180 osób z 1000 było na tyle przygotowanych do korzystania z materiałów kartograficznych, by móc ewentualnie znaleźć potrzebną pozycję w najprostszym nawet katalogu. Pozostałym trzeba było prowadzić dosłownie za rękę. Należało uzyskać od nich informację, co robią i dla jakich celów, by móc dostarczyć im odpowiednie mapy” (B. Krassowski 1977, s. 12–13).

Wyniki tego eksperymentu pokazują dwa oblicza zbiorów kartograficznych: z jednej strony specyfikę tych zbiorów i trudności ich opracowania, z drugiej – brak przygotowania użytkownika, wynikający z nieznaności specyfiki tych dokumentów i z rzadkiego ich użytkowania.

W materiałach z XIX Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii mamy kilka przykładów wykorzystania informacji zapisywanych przez użytkowników lub bibliotekarzy do analizy kto i do jakich celów korzysta z map dawnych w danej bibliotece. W publikacji, która ukazała

się po tej konferencji, znajdujemy cztery sprawozdania z analiz przeprowadzonych w Zakładzie Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Narodowej (L. Kublin, L. Szaniawska 1999), Gabinetie Kartografii Ossolineum we Wrocławiu (R. Wytyczak 1999), Oddziale Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (K. Szykuła 1999) oraz zbiorach kartograficznych Biblioteki Raczyńskich (K. Ewicz 1999). Z przedstawionej analizy wynika, że spektrum użytkowników jest bardzo szerokie. Są to: geografowie i kartografowie, historycy, konserwatorzy zabytków, naukowcy propagujący ochronę środowiska, urbaniści, archeolodzy, pisarze, wydawcy, pamiętnikarze, osoby poszukujące swoich korzeni, osoby ustalające własność prywatną domów, fabryk, majątków (L. Kublin, L. Szaniawska 1999, s. 220–221), jak również studenci (głównie historii i geografii), bibliotekarze, inżynierowie, nauczyciele. Taka rozpiętość zakłada, że przygotowanie do korzystania z dokumentów kartograficznych jest bardzo zróżnicowane.

Z kolei z przedstawionych przykładowych tematów, które interesowały czytelników wynika postulat, że informacja o zawartości treściowej (hasła przedmiotowe) mapy powinna być bardzo bogata. Dla czytelnika ważny jest obszar, rok lub lata przedstawionej sytuacji, temat i skala. Po przeczytaniu tych sprawozdań nasuwa się również wniosek, że mała liczba użytkowników dokumentów kartograficznych wynika z nieumiejętności czytania map, braku wiedzy o wartości informacji zawartych na mapach, a co za tym idzie jej wyszukania i wykorzystania. Należy mieć nadzieję, że coraz większa popularność i dostępność map spowoduje ich częstsze wykorzystanie w pracy, nauce i rozwijaniu zainteresowań, a ich dobre opracowanie rzeczowe przyczyni się do łatwiejszego wyszukiwania. Nowym wyzwaniem dla bibliotekarzy jest obecnie coraz powszechniejsze stosowanie komputerów, Internetu i innych narzędzi elektronicznych do tworzenia, przechowywania i prezentacji map. Ten nowy rodzaj mapy to mapa numeryczna i wirtualna. Mapy numeryczne i wirtualne coraz szybciej zaczynają zastępować tradycyjne mapy analogowe, dlatego należy je uwzględnić jako dokumenty kartograficzne będące przedmiotem zainteresowania bibliotek.

Wiedza na temat zbiorów cyfrowych i ich obsługi nie jest jeszcze powszechna. Poziom wiedzy wynika z zaawansowania komputeryzacji w bibliotece i dostępu online do Internetu. W opu-

blikowanym jesienią 2005 r. numerze specjalnym brytyjskiego czasopisma „The Cartographic Journal”, w całości poświęconym bibliotekarstwu kartograficznemu, ukazał się między innymi artykuł R.B. Parry’ego (2005), w którym autor przedstawił sytuację bibliotek uniwersyteckich w Wielkiej Brytanii. Użytkownicy coraz częściej chcą korzystać z map cyfrowych. Stanowi to nowe wyzwanie dla bibliotek i bibliotekarzy. Zasoby w Internecie są już bardzo bogate. Można przeglądać i drukować mapy historyczne i współczesne ogólnogeograficzne, a pojawiają się także tematyczne i seryjne. Szczególnie mniejsze biblioteki nie mogą porównywać wielkości swoich zasobów z dokumentami dostępnymi w Internecie. Często dostęp do tych materiałów jest bezpłatny, a ponadto twórcy stron oferują oprócz samych dokumentów również narzędzia do ich przeszukiwania. Autor artykułu, przedstawiając rolę i zadania współczesnej biblioteki oraz bibliotekarza wskazuje, że musi on uczestniczyć w tworzeniu zasobów cyfrowych, służąc swoją wiedzą w zakresie opracowania rzeczowego zbiorów. Jest to jednak związane również z poznaniem nowych technologii i obsługą programów tak, by służyć pomocą użytkownikom. Nie każdą bibliotekę stać jednak na przekształcenie się w bibliotekę cyfrową, gdyż łączy się to z dużymi kosztami związanymi z kupnem odpowiedniej klasy komputerów, oprogramowania i przeszkoleniem pracowników.

Gdy idzie o pojawiające się pytania, czy biblioteki tradycyjne są nadal potrzebne, to wydaje się, że tak, ale muszą stać się one miejscem, gdzie dostępne będą również dokumenty w postaci cyfrowej. Jest to więc zadanie dla bibliotekarzy kartografów, by wyjść naprzeciw nowym potrzebom użytkowników opracowań kartograficznych. W rozwijającym się społeczeństwie informacyjnym, w dobie bibliotek cyfrowych, powstających centrów informacyjnych i multimedialnych, przede wszystkim zbiory kartograficzne jako zbiory oglądowe muszą zostać jak najszybciej zdigitalizowane. Bibliotekarz natomiast powinien być dobrze przygotowany do wykorzystania nowych technologii w pracy własnej i w pracy z użytkownikiem, powinien pierwszy poznawać zasoby cyfrowe, krytycznie je oceniać, selekcjonować i kierować użytkowników do najwartościowszych zbiorów. To on pierwszy powinien udzielać istotnych wskazówek: jak, czego i gdzie szukać.

Ze względu na swój charakter, zbiory kartograficzne wymagają ze strony biblioteki – oprócz

tak zasadniczych narzędzi, jakimi są katalogi – udostępnienia użytkownikom odpowiednio przygotowanych czytelni z obszernymi stołami, na których swobodnie można rozłożyć przeglądane dokumenty, z wieszakami na mapy ścienne oraz udostępnienia czytników i komputerów, jeżeli dokumenty są w formie cyfrowej. Ponadto biblioteka powinna zapewnić dostęp do urządzeń umożliwiających powielanie materiałów bibliotecznych (ksero), a w sytuacji, kiedy jest to niemożliwe ze względu na stan zachowania dokumentów, zrobienie skanu lub fotografii cyfrowej. Ważne jest również umożliwienie wydrukowania potrzebnego materiału na drukarce, a w przypadku dużych formatów – na ploterze.

W dobie szerokiego dostępu do Internetu biblioteka powinna być pośrednikiem między użytkownikiem a ogromnym zasobem informacji, by pomóc użytkownikowi odnaleźć się w tym gąszczu informacji i jak najlepiej z niej skorzystać.

3. Analiza pytań użytkowników dokumentów kartograficznych

W celu poznania i przeanalizowania aktualnych relacji między potrzebami użytkowników a sposobem formułowania przez nich pytań, podjęto badanie dotyczące użytkowników Centralnej Biblioteki Geografii i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN (CBGiOŚ IGiPZ PAN). Prowadzono je przez 16 miesięcy – od stycznia 2005 do końca kwietnia 2006 roku. Badanie miało na celu prześledzenie, które z elementów dokumentu kartograficznego są dla użytkownika najważniejsze, a co za tym idzie, jak powinno być zbudowane hasło przedmiotowe. Od treści i sposobu formułowania pytań, a przede wszystkim od najczęściej i najbardziej potrzebnych informacji zależy, co w hasle powinno się znaleźć.

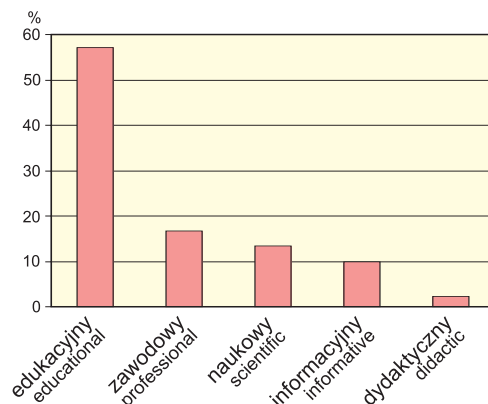
Badanie zostało wykonane metodą rejestru zapytań i uzyskiwanych na nie odpowiedzi, a było prowadzone na wybranych użytkownikach CBGiOŚ. Wybór użytkowników był podyktowany nie jakąś zamierzoną selekcją, ale wynikał w znacznej mierze z możliwości uzyskania i zapisania pożądaných informacji. Wybierano różne zapytania w różnych przypadkach zapotrzebowania i starano się ich nie powtarzać. Nie było celem ilościowe pokazanie problemu, ale przebadanie różnorodności. Ogółem zarejestrowano 90 poszukiwań. Do zapisywania obserwowanego zjawiska służyły przygotowane formularze, na których były umieszczone rubryki, w których

wpisywano następujące dane:

- użytkownik,
- czego użytkownik poszukiwał,
- co użytkownik wykorzystał (uwagi),
- z iloma dokumentami zapoznał się.

Informacja o użytkowniku zawierała dane dotyczące uczelni lub instytucji, które reprezentował lub w jakim charakterze przybywał. W drugiej rubryce zapisywane było pytanie, które zadał użytkownik oraz dodatkowe informacje, jakie w związku z tym udało się od niego uzyskać. Na przykład, w jakim celu chce z danego dokumentu skorzystać, jaki ma być stopień szczegółowości poszukiwanej przez niego informacji itp. Dokumenty, które użytkownik otrzymywał w celu przejrzania, były odnotowywane w kolejnej rubryce. Uwzględniano tu najczęściej tylko te materiały, które odpowiadały na zapotrzebowanie użytkownika. Ostatnia rubryka przeznaczona była na informacje o tym, ile dokumentów otrzymał użytkownik w celu wybrania z nich odpowiednich materiałów.

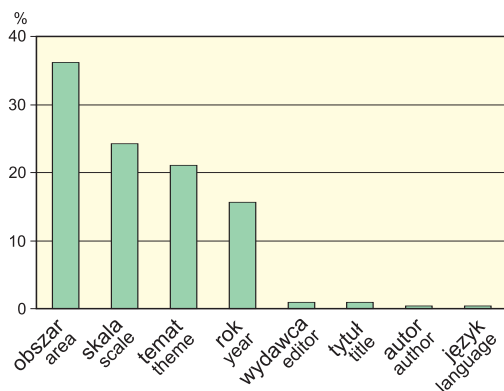
Analizując zapytania, w pierwszej kolejności zwrócono uwagę na cel, w jakim użytkownicy korzystali z dokumentów kartograficznych. W wyniku tej analizy wydzielono pięć celów (ryc. 1):

Ryc. 1. Cel, w jakim użytkownicy korzystali z dokumentów kartograficznych (w procentach liczby użytkowników)

Fig. 1. Aim of cartographic document use (in percent)

- naukowy (pracownicy naukowci IGiPZ PAN, wyższych uczelni, instytutów naukowych) – 12 osób,
- dydaktyczny (wykładowca, nauczyciel) – 2 osoby,
- edukacyjny (studenci wyższych uczelni oraz uczeń liceum) – 52 osoby,

Ryc. 2. Udział pytań o poszczególne kategorie elementów wyszukiwawczych w ogólnej liczbie pytań zadanych przez użytkowników

Fig. 2. Enquiries about particular categories of search parameters in the overall number of placed enquiries

- informacyjny – 9 osób,
- zawodowy – 15 osób.

Ze względu na wykonywany zawód lub status podzielono użytkowników na:

- pracowników naukowych IGI PAN – 7 osób,
- pracowników naukowych innych instytutów naukowych – 7 osób,
- doktorantów – 5 osób,
- pracowników dydaktycznych – 2 osoby,
- zawodowo zajmujących się kartografią – 5 osób,
- studentów (i ucznia) – 52 osoby,
- innych – 12 osób.

W treści pytań zadanych przez użytkowników wyodrębniono osiem elementów dokumentu kartograficznego: obszar, skalę, temat, rok, wydawcę, tytuł, autora i język. Nie zawsze w pytaniu dany element był wyrażony bezpośrednio, często bowiem z kontekstu pytania wynikało, że dokument musi np. być w odpowiedniej skali, obejmować konkretny obszar lub dotyczyć konkretnego tematu.

W wyniku takiej analizy uzyskano 218 pytań szczegółowych (elementarnych), z których najwięcej, bo aż 79 pytań dotyczyło obszaru, a 53 skali. W dalszej kolejności użytkowników interesował konkretny temat mapy (występował on w 46 pytaniach) i czas (rok wydania lub odzwierciedlona w dokumencie sytuacja za konkretne lata) – 34 pytania. Zanotowano tylko pojedyncze przypadki pytania o wydawcę, autora dokumentu i język, w którym ma być dokument.

Procentowe zestawienie pytań dotyczących

poszczególnych elementów wyszukiwawczych przedstawia rycina 2.

Analiza pytań użytkowników jest najbardziej interesująca dla osób zajmujących się opracowaniem haseł przedmiotowych dla dokumentów kartograficznych. Wynika z niej bowiem, że elementem przeważającym jest obszar, a w przypadku ponad połowy użytkowników dochodzą jeszcze skala i temat. Ważnym elementem wyszukiwawczym jest również rok wydania lub odzwierciedlona w dokumencie sytuacja za konkretne lata. Należy zatem wziąć pod uwagę ten element w tworzonych hasłach lub pozwolić na przeszukiwanie pół rekordów, które zawierają te informacje.

Kolejnym przedmiotem analizy pytań była liczba dostarczanych dokumentów. Nie zawsze było możliwe zapisanie dokładnej liczby dokumentów, gdyż użytkownik przeglądał czasami zawartość całej szuflady zawierającej mapy z danego obszaru, jest to więc liczba szacunkowa. Na 90 zarejestrowanych poszukiwań użytkownicy otrzymali do przejrzania ok. 1200 dokumentów. Jeżeli nie weźmiemy pod uwagę dwóch zapytań dotyczących całej serii map w celu wykonania skorowidzów, to na 88 zapytań było 700 dokumentów, czyli średnio na jedno zapytanie przypada prawie osiem dokumentów. Pokazuje to m.in., jakiego zakresu pomocy wymagają użytkownicy od bibliotekarza, a zarazem, jak ważny jest dobry katalog dla użytkowników bibliotecznych zbiorów kartograficznych, pod kątem zoptymalizowania czasu i jakości obsługi.

Z zarejestrowanych pytań i obserwacji wynika ponadto, że użytkownicy bardzo rzadko korzystają z katalogu osobiście. W zdecydowanej większości przypadków najpierw zwracają się z zapytaniem do bibliotekarza i dopiero w sytuacji, kiedy jest to pytanie bardzo nietypowe lub wymagające doprecyzowania celu poszukiwań ze strony samego użytkownika, po udzieleniu mu odpowiednich wskazówek szuka on informacji w katalogu lub przegląda udostępnione mu dokumenty biblioteczne.

Oto opis konkretnego przypadku. Użytkownik zapytał o mapy dotyczące Meksyku, Ameryki Północnej i Środkowej, nie określając, jakie to mają być mapy. W takiej sytuacji bibliotekarz udał się z użytkownikiem do magazynu w celu przejrzania wszystkich map z tego terenu. W trakcie przeszukiwań, w wyniku prowadzonej rozmowy okazało się, że studentka potrzebuje współczesnej mapy samochodowej konkretnego regionu Meksyku. Biblioteka posiada atlas

samochodowy Meksyku, ale należało go wyszukać w katalogu systematycznym atlasów. Ten przypadek pokazuje, jak nieprecyzyjnie sformułowane pytanie może wydłużyć czas świadczenia usługi bibliotecznej, a w jakichś szczególnych przypadkach nawet sprawić, że użytkownik nie otrzyma poszukiwanych dokumentów. Z drugiej strony, przypadek ten jest kolejnym dowodem tego, jak nieodzowna jest pomoc przyjaznego użytkownikowi, dobrze wykwalifikowanego bibliotekarza.

4. Zakończenie

Wyszukiwanie dokumentów kartograficznych nie jest sprawą prostą, gdyż – jak to wynika z przeprowadzonych badań, a również innych opracowań – tylko mały procent użytkowników szuka konkretnej mapy. Zdecydowana większość poszukuje obszaru geograficznego i tematu oraz skali. Skala, choć jest ważnym elementem wyszukiwawczym, nie ma odzwierciedlenia w hasłach przedmiotowych, dlatego tak ważna jest możliwość połączenia jej w wyszukiwarce hasel przedmiotowych z innymi elementami opisu, w tym przypadku z danymi matematycznymi. Podobny problem dotyczy roku wydania lub odzwierciedlonej w dokumencie sytuacji za konkretne lata. W wyszukiwaniu tego typu dokumentów istotna jest możliwość zastosowania technik komputerowych. Podstawowe właściwości map, tzn. ich wymiarowość (skala, położenie, kierunki, powierzchnia itp.)

bezpośrednio wpływają na charakter opisu bibliograficznego i zastosowane klucze wyszukiwawcze. Konieczna jest np. większa, niż w przypadku książek, liczba haseł wyszukiwawczych, z których minimum to obszar i temat. Obecnie niektóre biblioteki pozwalają na przeszukiwanie swoich zbiorów kartograficznych poprzez wybranie poszukiwanego obszaru na mapie cyfrowej lub przez podanie współrzędnych geograficznych. Jest to szczególnie przydatne przy poszukiwaniach niewielkich miejscowości, których nazwy nie są hasłem w katalogu przedmiotowym.

Rozwijające się komputerowe systemy informacji geograficznej generujące wybrane dane, np. GIS obejmujący dane topograficzne uzupełnione informacją społeczno-ekonomiczną i geograficzną oraz dostęp przez Internet do zdigitalizowanych map dawnych powodują, że coraz częściej użytkownicy korzystają z tych możliwości i wykorzystanie zbiorów tradycyjnych systematycznie maleje. Przed bibliotekami staje zatem ważne zadanie jak najszybszego uzupełnienia dokumentów analogowych o możliwości prezentacji danych na ekranie w postaci map cyfrowych, podanie informacji o zasobach w katalogach komputerowych oraz umożliwienie wielostronnego przeszukiwania zbiorów. Z pewnością wszystkie te zadania będzie można łatwiej i szybciej zrealizować, gdy biblioteki będą jeszcze ściślej ze sobą współpracować, a jednym z głównych priorytetów stanie się użytkownik i jego potrzeby.

Literatura

- Ewicz K., 1999, *Udostępnianie zbiorów kartograficznych w Bibliotece Raczyńskich*. W: *Mapa w pracy historyka*. „Z Dziejów Kartografii” T. 11, Wrocław – Warszawa, s. 240–243.
- Krassowski B., 1979, *Ogólnopolski zbiór kartograficzny*. W: *Materiały z Pierwszej Ogólnopolskiej Konferencji Bibliotekarzy Kartografów*. Warszawa, 7–8 października 1977 r. Warszawa: Biblioteka Narodowa, s. 9–23.
- Kublin L., Szaniawska L., 1999, *Kto i do jakich celów korzysta z dawnych map w Zakładzie Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Narodowej*. W: *Mapa w pracy historyka*. „Z Dziejów Kartografii” T. 11, Wrocław – Warszawa, s. 219–223.
- Millea N., 2005, *Map library usage in the United Kingdom: a vision for the future?* „The Cartographic Journal” Vol. 42, no. 3, s. 202–213.
- Parry R.B., 2005, *Moving on. Where should the university map collection be going*. „The Cartographic Journal” Vol. 42, no. 3, s. 197–201.
- Poloczek I., 2006, *Opracowanie i wyszukiwanie dokumentów kartograficznych w bibliotekach*. Praca magisterska wykonana w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem prof. dr hab. Jadwigi Woźniak-Kasperek.
- Ratajewski J., 2002, *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa czyli wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Spółeczna i edukacyjna rola kartografii w Polsce. XXXI Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna*. Warszawa, 20 i 21 października 2005. Red. J. Ostrowski, J. Paślawski. „Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych” T. 26, Warszawa 2005.
- Szykuła K., 1999, *Kolekcyjnerska wartość zbiorów kartograficznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu i ich udostępnianie*. W: *Mapa w pracy historyka*. „Z Dziejów Kartografii” T. 11, Wrocław – Warszawa, s. 228–239.

Thierry J., 1980, *Technologia i organizacja informacji naukowej*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Woźniak-Kasperek J., 2005, *Podstawy budowy tezaury: poradnik*. „Propozycje i materiały” 66. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Wytyczak R., 1999, *Kto i do jakich celów korzysta z dawnych map w Gabinecie Kartografii Ossolineum we Wrocławiu*. W: *Mapa w pracy historyka*. „Z Dziejów Kartografii” T. 11, Wrocław – Warszawa, s. 225–227.

Recenzowała
prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek

Users of cartographic documents in libraries

Summary

Keywords: cartographic documents, search for cartographic documents, user of cartographic documents

Cartographic documents are frequently used today. Because of their abundance and variety it is difficult to arrange and file them in libraries. Since an instruction for cataloguing of cartographic documents in computer systems is currently being developed in Poland, now is the right moment to think about the user of these documents, his needs, problems and expectations.

Librarians working with cartographic documents point out that lay users usually have very limited knowledge about these documents.

Computer tools for processing, storage and presentation of maps, which are currently getting more popular, are another challenge which librarians have to face today. Map users frequently prefer digital maps – meeting these expectations is another task for librarians and libraries. Modern libraries should be a place where documents should be available also in digital form; at the same time they should act as an intermediary between users and the enormous volume of data, helping them to use it best.

In order to establish which elements of cartographic documents have priority for the user, a research was conducted on the readers of the Central Library of Geography and Environmental Protection at the Polish

Academy of Sciences' Institute of Geography and Spatial Organization. The data was collected by the register of enquiries within 16 months (January 2005 – April 2006). 90 users searching for maps were registered. Basing on the enquiries 8 elements of cartographic documents were defined: area, scale, topic, year, publisher, title, author and language. Particular elements were often not expressed directly in the enquiry – they could be concluded from the context.

Most of the enquiries – 79 in total – concerned the area, and 53 – the scale. The next most common element was the topic (46 enquiries) and the year of publication or presentation (34 enquiries). Only single enquiries concerned the publishers, author and language. The results of the survey should be useful for preparation of topic entries for cartographic documents.

Searching for cartographic documents is not easy. The research (and other sources) shows that only a small percentage of users look for a particular map. Most enquiries refer to an area, topic and scale. Although scale is an important search parameter, it is not included in topic entries. It is therefore important that in the search engine topic entries are linked to other parameters including geographical coordinates. The same is relevant for the year of publication. Application of computer technology is the key issue for searching of such documents. A larger number of topic entries is needed, the minimum of which are area and topic.

Потребители библиотечных картографических документов

Резюме

Картографические документы находятся в настоящее время во всеобщем пользовании. Их богатство и разнородность вызывают однако трудности при библиотечной обработке. В период, когда в Польше продолжается разработка инструкции относительно составления каталогов картографических документов в компьютерных системах, стоит обратить внимание на потребителя этих документов, на его нужды, трудности и ожидания.

Из опыта библиотечарей, предоставляющих посетителям картографические документы, сле-

дует, что лица не связанные профессионально с картографией, как правило, имеют довольно небольшие знания на тему этих документов.

Новым вызовом для библиотечарей является в настоящее время всё более распространённое использование компьютерных техник для обработки, хранения и представления карт. Потребители всё чаще желают пользоваться цифровыми картами, что ставит новые задачи перед библиотеками и библиотечарями. В связи с этим библиотеки должны стать местом, где будут доступны также документы в цифровом виде и

одновременно должны они быть посредником между потребителем и огромным фондом информации, чтобы помочь потребителю разобраться в этом фонде и как можно лучше им воспользоваться.

С целью познания и проанализирования, какие элементы картографического документа являются для пользователя наиболее важными, проведено исследование читателей Центральной библиотеки географии и охраны окружающей среды Института географии и пространственной организации Польской академии наук. Исследования сделаны методом реестра запросов. Они длились 16 месяцев – с января 2005 до конца апреля 2006 года. Всего зарегистрировано 90 читателей, искателей карт. На основе вопросов потребителей карт выделено восемь элементов картографического документа: пространство, масштаб, тему, год, издателя, заглавие, автора и язык. Не всегда в вопросе данный элемент был заявлен непосредственно, ибо зачастую из контекста вопроса вытекало, что документ должен быть соответствующего масштаба, охватывать конкретное пространство или касаться конкретной темы.

Больше всего, ибо аж 79 вопросов касалось территорий, а 53 – масштаба карт. В следующей очереди потребителей интересовала тема карты (проявилась в 46 вопросах) и год издания или

отражённая в документе обстановка в конкретные годы – 34 вопросы. Лишь единичные вопросы касались издателя, автора документа и языка, в котором должен быть документ. Результаты анализа вопросов потребителей должны заинтересовать людей, занимающихся разработкой предметных заглавных слов (ключей) для картографических документов.

Разыскивание картографических документов это непростое дело, ибо – как то вытекает из проведённых исследований, а также других работ – лишь небольшой процент пользователей ищет конкретной карты. Преобладающее большинство ищет географическое пространство и тему, а также масштаб. Масштаб, хотя и важный разыскивающий элемент, не имеет отражения в предметных заглавных словах, поэтому столь значимым является возможность соединения в поисковом устройстве предметных заглавных слов с другими элементами описи, которые содержат географические координаты карты. Подобного рода проблема касается года издания. В поиске этого рода документов существенным является возможность применения компьютерной техники. Необходимо большее, чем в случае книг, число поисковых заглавных слов, минимум из которых – это пространство и тема.

Перевод Р. Толстикова